

Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách (1833–1950)

Jana Maroszová

Praha 2023

Vyobrazení na titulní a zadní straně: Znak Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách. In: Výroční zpráva Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách v Praze za ... rok působnosti ... Průmyslová jednota. V Praze: Nákladem Jednoty, [1883–1941]. Knihovna VŠE, sign. F372/1927 (a jinde).

© Text: Jana Maroszová, 2023

© Grafická úprava a sazba: Lenka Pužmanová, 2023

Vysoká škola ekonomická v Praze

Centrum informačních a knihovnických služeb

Obsah

117 let existence osvětového spolku – umění přežít v časech dobrých i zlých	4
Dějiny Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách	5
Evropské spolky podporující průmysl	5
A jak to bylo v českých zemích?	5
Třicátá léta 19. století: zrod knihovny a řemeslnické školy	7
Čtyřicátá léta 19. století	7
Revoluční rok 1848 a léta následná	9
Jednota na konci 19. a na počátku 20. století	10
Meziválečná éra a válečná léta. Jednota v letech 1918–1945	15
Posledních pět let existence Jednoty	17
Cíle a činnost Jednoty	19
Cíle spolku	19
Činnost spolku	19
Významná osobnost spolku: Alois Oliva (1865–1892)	21
Knihovna Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách	22
„Řád čítárenský pro čtenáře“	23
Návštěvnost knihovny	24
Zdroje textů a vyobrazení	26

117 let existence osvětového spolku – umění přežít v časech dobrých i zlých

Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách, známá rovněž jako Jednota průmyslová, vznikla v roce 1833 jako osvětový spolek. Dokázala přežít revoluční boje roku 1848, obě světové války i Velkou hospodářskou krizi. Zejména v průběhu 19. století sdružovala významné představitele české kultury, vědy a osobnosti stojící u zrodu českého ekonomického myšlení. Patřili k nim například český biolog Jan Evangelista Purkyně (1787–1869), novinář a spisovatel Karel Havlíček Borovský (1821–1856) či politik František Ladislav Rieger (1818–1903).

Tomuto dnes již zcela zapomenutému sdružení vdčíme za vznik a rozvoj průmyslového školství na našem území v 19. století. Technický kabinet, který Jednota založila krátce po svém vzniku, předjímal pozdější vznik dnešního Národního technického muzea a knihovna Jednoty průmyslové byla ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století vedle univerzitní knihovny jedinou veřejnou knihovnou v Praze.

Brožura, kterou máte před sebou, podává stručný přehled dějin, cílů a činnosti Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách. Obsahuje materiály vystavené od dubna do září 2022 v prostorách Knihovny Vysoké školy ekonomické v Praze (CIKS VŠE) a využívá dokumenty, které tvoří součást fondu zmíněné knihovny.

Dějiny Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách

Evropské spolky podporující průmysl

V souvislosti s přechodem od řemeslné výroby k průmyslové vznikaly v zemích západní Evropy již v průběhu 18. století soukromé spolky, jejichž cílem bylo podporovat rozvoj průmyslu.

V Londýně tak byl v roce 1754 založen spolek Royal Society of Arts. Dublinská Royal Society klade svůj vznik dokonce již do roku 1731.

V Paříži vznikla v roce 1801 Société d'Encouragement pour l'Industrie nationale. Tato společnost, kterou podporoval samotný Napoleon Bonaparte, existuje dodnes.

A jak to bylo v českých zemích?

V Čechách se pokusil již v roce 1825 hrabě Dietrichstein založit podobný spolek pro podporu průmyslu. Jeho pokus se nezdařil, nicméně myšlenka na vytvoření podobné instituce nezanikla a našla podporu jak u začínajících podnikatelů z řad šlechty, tak posléze u státní správy.

Když v roce 1825 vznikla Česká spořitelna, první úvěrní ústav a zároveň budoucí opora Jednoty, mohly být v roce 1828 zahájeny přípravy k založení spolku, který vznikl v roce 1833 po vzoru francouzské Société d'Encouragement pour l'Industrie nationale (Paříž 1801).

**Hrabě Josef Dietrichstein (1798–1858),
později kníže, první ředitel Jednoty.**

In: MANSFELD, B. Sto let jednoty ...
(Praha 1934), s. 25.

Karel Chotek z Chotkova (1783–1868)
na litografii Josefa Kriehubera, 1834.
Zdroj: Wikipedie.

U zrodu stáli nejvyšší purkrabí hrabě Karel Chotek, hrabě Josef Dietrichstein, kníže Hugo Karel Salm-Reifferscheidt, rytmistr Bedřich hrabě Deym, komoří Josef hrabě Nostitz-Rienek, židovský továrník Leopold Jerusalem, zbraslavský továrník Antonín Richter, obchodník J. B. Riedl, guberniální rada Karel Augustin Neumann, velkoobchodník Cyril Fiedler a Bedřich kníže Oettingen-Wallerstein.

Hugo kníže Salm-Reifferscheidt, vrchní ředitel 1844–1847.
In: MANSFELD, B. Sto let jednoty ... (Praha 1934), s. 181.

Kníže Bedřich Oettingen-Wallerstein, zakladatel zbraslavské školy a druhý ředitel Jednoty.
In: MANSFELD, B. Sto let jednoty ... (Praha 1934), s. 117.

Třicátá léta 19. století: zrod knihovny a řemeslnické školy

V roce 1835 vznikla díky Jednotě průmyslové první technická veřejná knihovna na našem území. Téhož roku byla otevřena zbraslavská škola pro řemeslníky. V roce 1837 byla v pražských místnostech Jednoty založena nedělní řemeslnická škola, která se později změnila na večerní školu průmyslovou.

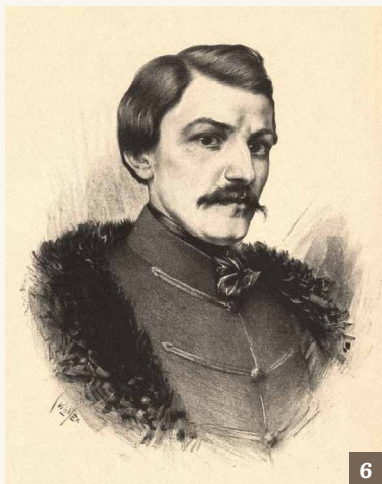
V třicátých letech vznikl technický kabinet, jako první výsledek začínajících snah o vytvoření instituce, která byla založena až zhruba o 70 let později, Technické muzeum.

Začátky průmyslového školství v Čechách: Zbraslavská škola. In: MANSFELD, B. Sto let Jednoty ... (Praha 1934), s. 119.

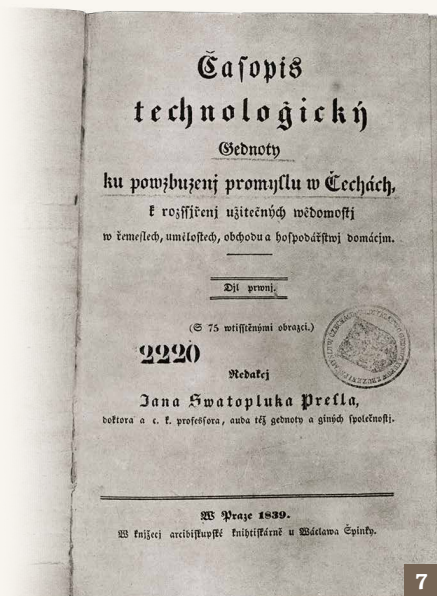
Čtyřicátá léta 19. století

V roce 1842 byly schváleny nové statuty a zavedeny nové formy členství. Jednalo se o přelomovou událost, protože spolek ztratil svůj stavovský, převážně šlechtický charakter. Bylo umožněno členství i méně majetným.

Karel Havlíček Borovský (1821–1856).

Jan Vilímek (České album: sbírka podobizen předních českých velikanů, mužů i žen práce, kteří život svůj zasvětili povznesení národa svého. Praha [před 1900]). Zdroj: Wikipedie.

**Časopis technologický vydávaný
Jednotou, redaktorem byl J. V. Presl.**

In: MANSFELD, B. Sto let Jednoty...
(Praha 1934), s. 109.

Spolek se postupně stal svého druhu politickou školou pro nastupující mladou generaci české inteligence a národního obrození. Debat v Jednotě se účastnili zejména František Ladislav Rieger (ve výboru spolku), Alois Pravo-
slav Trojan, Jan Perner a novinář Karel Havlíček Borovský.

Jednota byla aktivní i na poli tiskovém:

V roce 1840 začala vydávat časopis *Encyclopädische Zeitschrift des Gewerbewesens* a v letech 1846–1847 vycházel česko-německý časopis *Sonntagsblätter für Gewerbsleute* – *Nedělní listy pro řemeslníky*.

**Listina člena
Jednoty.**

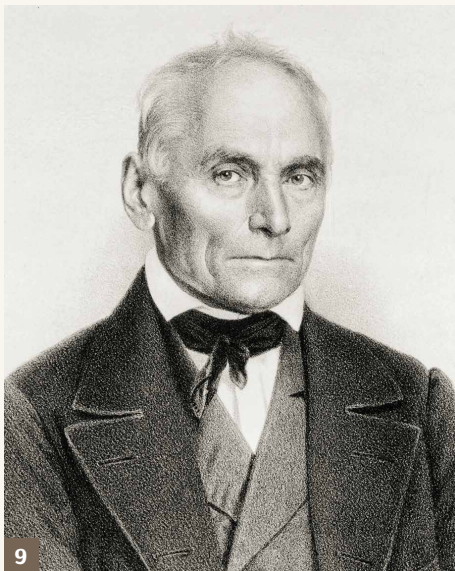
In: MANSFELD,
B. Sto let Jednoty...
(Praha 1934), s. 85.

Revoluční rok 1848 a léta následná

Rok 1848 se odehrával ve znamení revolučních bojů na různých místech Evropy. V Praze proces vyvrcholil ozbrojeným povstáním Čechů (Svatodušní bouře). Povstání bylo potlačeno a nastala doba Bachova absolutismu, policejního dozoru a perzekuce revolucionářů.

Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách tehdy málem zanikla – členy byli zčásti také revolucionáři. Asi polovina členů odešla zklamána nebo z obav před následky. Spolek nezanikl zřejmě zásluhou F. L. Riegra a umírněných členů, kteří zdůrazňovali původní zaměření Jednoty.

V důsledku přísnějších politických poměrů bylo dočasně zastaveno vydávání časopisu *Enzyklopädische Zeitschrift* a došlo k přerušení činnosti. Spolek vydával pouze dobrozdání v obchodních, hospodářských a průmyslových otázkách. Všechny schůze se konaly dočasně pod policejním dohledem.

Jan Evangelista Purkyně (1787–1869),
portrét z roku 1856. Autor Rudolf Hoffmann.
Zdroj: Wikipedie.

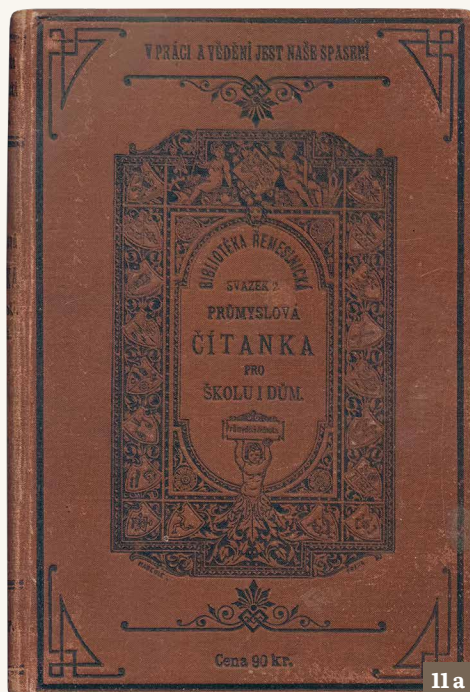
František Ladislav Rieger
(1818–1903), 50. léta 19. století.
In: MANSFELD, B. Sto let
Jednoty ... (Praha 1934), s. 243.

Když byly v roce 1850 založeny obchodní a živnostenské komory, většina členů Jednoty do nich přešla.

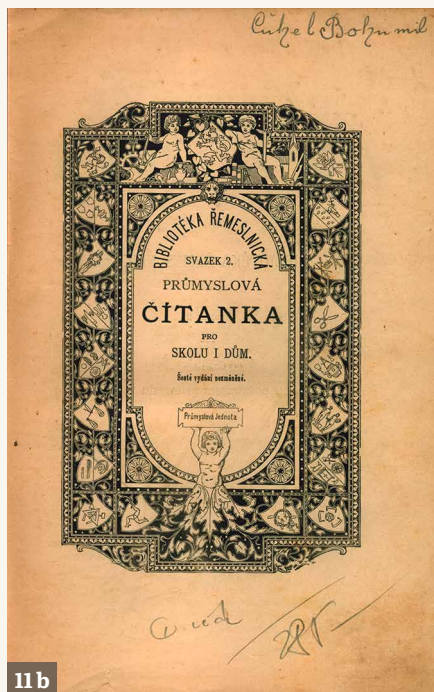
V roce 1857 proběhla reorganizace nedělní řemeslnické školy na první večerní a nedělní českou průmyslovou školu. Prvním ředitelem této školy byl Jan Evangelista Purkyně (1787–1869).

Jednota na konci 19. a na počátku 20. století

Spolek se výrazněji věnoval ediční činnosti. V roce 1875 byl založen časopis *Listy průmyslové*, v roce 1881 vznikl fond na vydávání učebnic pro průmyslové a živnostenské školy a byla založena edice *Bibliotéka řemeslnická*.

11 a

11 b

BULÍŘ, Karel, ed. Průmyslová čítanka pro školu i dům. Šesté vydání nezměněné. V Praze: nákladem Jednoty průmyslové, 1893. 309 stran. Bibliotéka řemeslnická; svazek 2. Knihovna VŠE, sign. P6378. Zde obálka, titulní strana a další ukázky.

Průmyslová ČÍTANKA

pro školu i dům.

Vyusesením vya. c. k. ministerstva osvety a vyašování se dne 13. března 1884.
č. 4088, příslušná učebnice pro průmyslové školy pokračovány.

Spořádali

Karel Bulík,

ředitel pokračovačích škol řemeslnických a řidičí učitel v Praze,

Řidičí výbor

pokračovačích škol řemeslnických Jednoty průmyslové v Praze.

Se sedmi podobiznami, třiceti třemi obrázky v textu a třemi mapami.

Šesté vydání nezměněné.

== Cena 90 kr. ==

V PRAZE.

Kalibřická J. Uty. — Nakladem Jednoty průmyslové.
1883.

BIBLIOTÉKA ŘEMESLNICKÁ.

Sezrak 2.

Vydala

Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách.

IIc

220

v páry. Povstala z vody pára má pak dvojitý líce dle toho, je-li volná neb uzavřená. Co všechno pára volná ve přírodě dovede, o tom at' mluví mraky, tvář slunce zakrývající, to necht' vypravuje majový deštěk a prudký liják, sněh, kroupy, blesk a bůra. My povídejme se na páru duchem lidským spoutanou k tomu účelu, aby zni vykonávala práce života občného.

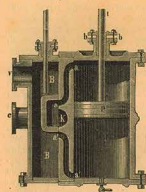
Vlastnost páry, v níž účinek její v práci se zakládá, jest zvláštní síla, která molekuly páry od sebe odpuzuje pohybující je ku stínám nádob. v nichž pára jest uzavřena. Těto síle říkáme *rozpínavost páry*.

Účinek rozpínavosti páry nedlouho po narození Krista Pána badatelé již si všímali, ba i ku pohybům, ovšem nepatrným, ji užili; později parou vodu zvedli, kousečně na sklonku minulého století vynalezl Angličan, Jakob Watt (nat), parní stroj, který se hodi k vykonávání jakékoli práce. Od té doby prací, zejména anglickou, parní stroj znamenitě se zlokonali.

Potřebná ku pohybování pára vyvinuje se z vody v parním kotli. Ten jakož i ostatní části stroje parního hotozí se hlavně ze železa. Vytvářena pára, nemožou z kotle odcházeti, tím více hustne a rozpínavost svou tlačí, čím více varem ji přibývá. Z kotle vypouští se pak do parní komory a do dutého parního válce, které na obr. 22. spatřujeme. Komora parní *BB* spojena jest s parním válcem dvěma otvory *a*, *a'*. Kromě těchto dvou jest tu ještě otvor *K* vedoucí do trubice *c*. V komoře jest zvláštní příslušk, t. zv. soupatko, které na tyči jsouc připevňováno, zároveň s ní nahoru a dolů může se pohybovati, smykajíc se po hladké stěně komory tak, že jest z otvorů *a*, *a'*, střídavě jest odkryt, druhý pak zároveň s otvorem *K* soupatkem jest zakryt. V parním válci vezí pohyblivý píst *P*, připevňovaný k táhlu *t*, které jako tyč od soupatka prochází nahoru zácpávkou.

Obe tyto příslušky neprojděné ku stěnkám zácpávkou, aby pára neubíhala; i píst musí dělat na stěnu více přicházi, aby vodu nebo páru neměla přechodu.

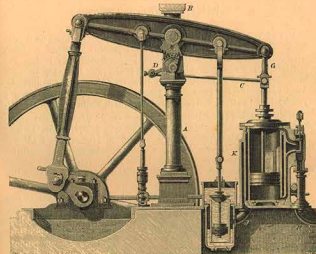
Má-li soupatko položu v obraze naznačenou, vniká pára z komory otvorem *a'* do válce a tlačí tu svou rozpínavostí na stěny válce. Z toho však obhna i dno jsou první, nehybné, jenom píst může se nahoru pohybovati a také tlakem páry se pohybuje. Vzduch, který byl nad pístem, vytlačí se otvorem *a* pod soupatko a odtud

Obr. 22.

221

otvorem *K* do trubice *c*. Dojde-li však píst horního dna, sesmykne se soupatko tak, že zakrývá pak otvory *a'* a *K*, kdežto otvor *a* se odkryje. I počne pára vnikati otvorem *a* nad píst, žene jej dolů, pára pak ubíhá pod pístem otvorem *a'* pod soupatko a odtud otvorem *K* a trubicí *c* bud přímo do volného vzduchu nebo do hustě, t. j. do zvláštního prostoru, v němž pára hustým drobým deštěm studeně, z kroupiček střikající vody se sráží. V parním stroji na obr. 23. podaném obhna husté pumpu, do nebo pak přichází pára trubkou *J*. Jakmile dostihne píst dolního dna, posune se soupatko do prvé polohy, a píst pohybuje se opět dolů. Tak povstává

Obr. 23.

podělný pohyb táhla, který se pak pomocí vahadla a vojnice (jak to viděti na parním stroji v obr. 23. podaném), nebo přímo vojnicí na kliku přenáší a v točivý proměňuje. Klikou oáčí se hřídel s kolem setravným neboli hounou, a s těch převádí se pohyb řemeny na rozličná místa.

Duch lidský seřav takto páru v silné okory železné, hned ji přidělí práci, aby sama stroj parní obdělávala. Pomocí vystředných kotočů pohybuje stroj soupatkem a pumpuje vodu. Pára z válce odcházející sráží a tím povstává teplou vodu do kotle tlačí. Ba ve příslušné bujnosti prostředkem rovnatole odstředivého stroje sám páru vchod do komory přimyká, aby pohyb se zmirnil.

II d

Zdokonalen pracuje parní stroj za svého tvůrce dnem i nocí bez únavy znamenitou silou v dílnách velkolepých i v prostorách omezených. Otáče kolem lokomotivy nebo lopatkovým kolem a šroubem Rosslovým, usadí ohromné kleneny po dráhách železnic a rozobrouých vlnách mořských s rychlostí úžasnou.

Parní stroj jest nejstokvětší bod v dějinách lidské práce, chloubou badavosti lidské a dobrodini všem lidem prokázán. Jak již nyní jest důležitý působení jeho na vzdělanost, tak nelze dalších důtků v poměry životní ani dosti oceniti.

Jaroslav Jirsák.

134. Některé úkazy ve vzduchu.

Pokud vodní pára teplo své drží, jest úplně neviditelná a průhledná. Proto může vzduch v sobě míti mnoho par, jež do něho vstupují z řek a moří, ani bychom je pozorovali. Čím však vystupují páry více tepla ochlazováním požívají, tím více se mění v bílé, ze samých malounkých bublinek vodních složené obláčky. Takový výjev můžeme pozorovati jmenovitě zimní dobou, kde vodní páry, jež lidé i zvířata vydychují, ve studeném vzduchu se ochlazují.

Je-li vzduch při zemi chladnější než vodní páry, které z moří, řek a vlhké půdy vystupují, ochlazují se tyto a tvoří mlhu. Ochlazují-li se vystupující páry teplem vysoko nad zemí, tvoří oblaky. Obvyklé údolí vidí vrcholy hor v oblaky zahalené, ani cestující na výšinách horokou mlhou kráčeji. Podle rozličných tvarů, v jakých se nám mlhy v horních končinách vzduchu objevují, říkáme jim oblaka, chmury, hrady, mraky a j.

Naležeme-li čerstvé studené vody do sklenice, ochladí se tím sklenice; páry v pokoji ochlazují se blíže sklenice, hustnou neboli sraží se na sklenici, sklenice se opotí. Přeneseme-li zimní dobu z nepropastí místnosti do vytopeného pokoje nějakou skleněnou nádobu, pevně se ihned jakoby rosou. Sklenice se také opotí, dechneme-li na ni; podobně i tabule v oknech se zapotí, ochladí-li se vzduch venku.

Vystřídou-li po západu slunce za jasné oblohy a tichého vzduchu věci na povrchu země, a vodní páry na nich se ochlazují, povstává rosa. Tráva a listí vychladnou nejdříve; proto spatřujeme na nich také nejvíce rosy. — Je-li však pod mrakem, tedy mraky jako štít nějaký zdržují teplo na zemi; proto nebývá za tmavých nocí rosy.

Jsou-li věci na povrchu země tak studené, že rosa zmrzne, jako v zimě vodní páry na oknech, ochladí se místo rosy jemné ledové jehličky, které se jmenují jínovátka neboli jíní, také padají mráz.

Styká-li se oblak nebo mrak s chladnějším anebo větším vzduchem, tedy zhustne.

Vodní páry z okolního vzduchu usazují se na vodních bublinkách oblakových a zvětšují je, čímž tyto stávají se většími a těžšími, spílají vespoček a tvoří kapky, které pak k zemi jako déšť padají. Padající kapky, ochlazující vzduch, zvětšují se sražením páry v něm obsažené. V létě, zejména při bouřce, padají kapky dešťové a velké výše a stávají se proto většími, nežli na podzim, kdy oblaka nížko nad zemí se vznášejí.

Dle velikosti kapek rozeznáváme mžák, rosení, tichý déšť, liják, stržení mraků; dle velikosti krajiny, kterou déšť zasáhne, rozeznáváme přeháňky a deště všeobecné. Voda dešťová zavlažuje zemi, nasycuje prameny.

Za větší zimny mění se vodní páry, jež k nám vítr z teplejších krajín zahnal, v oblaky, které se skládají z jemných hvězdiček; ty pak stávají se čím dále tím většími, až konečně k zemi padají; sežví a chumelí se. Pozorujeme-li sněh zvětvovacím sklem, vidíme, že to jsou pravidelné šestipaprskové rozmanité hvězdičky.

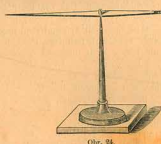
Sněh chrání útlé rostliny před zmraznutím, mnohé živočichy v zemi ukryté před zahynutím, z jara pak při svém táni poskytuje rostlinstvu vláhu.

Kroupy padají jen za parného léta a skorem vždy pouze ve dne. Jednotlivá zrna kroupová skládají se z nepřehledného jádra a z přásvitné kůry. Padávají za větru, obyčejně při bouři z mraku. Kroupy jsou zmražený déšť.

135. Magnet.

Již říkámé a říkové znali jakousi černou železnou rudu, která má tu podivuhodnou vlastnost, že piliny železné k sobě přitahuje a přitahuje se k sobě jako přilepené udržuje. Taková železná ruda slove magnet, a poněmže se ve přírodě nalezá, slove magnet přírodní.

Tato vlastnost magnetickou lze i v ocelové tyčce nebo jehle vzbuditi, třeme-li ji při přirozeném magnetu na jistý způsob. Takový ocelový magnet slove pak umělý. Tenká, na obou koncích zaspíkatá magnetická tyčinka, opřená v těžišti tak, aby se v ploše vodorovné volně mohla pohybovati, slove magnetická jehla, jinak magnetka (obr. 24.).

Obr. 24.

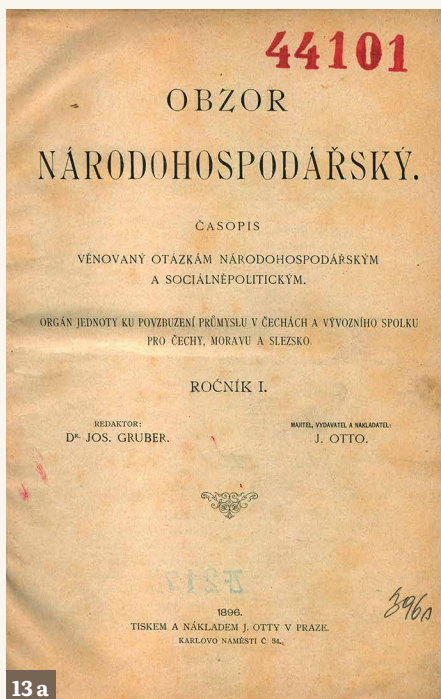
11e

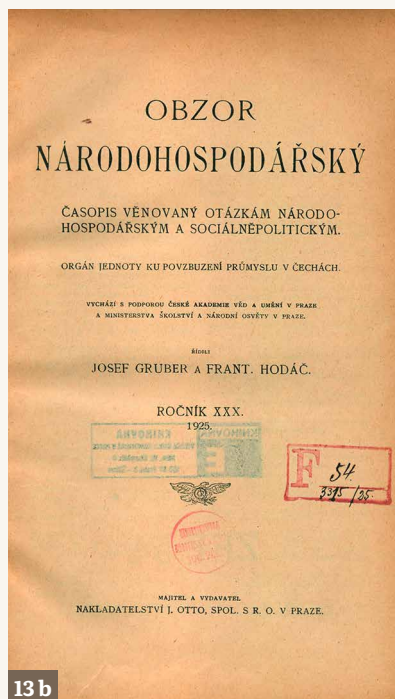
12

† BULÍŘ,
Karel, ed.
Průmyslová
čítanka pro
školu i dům.

Průmyslová
výstava na
Střeleckém
ostrově (1872).
In: MANSFELD,
B. Sto let
Jednoty...
(Praha 1934),
s. 317.

13 a

13 b

Obzor národohospodářský: časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým: orgán Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a Vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko. V Praze: J. Otto, 1896–1950. Knihovna VŠE, sign. ZF217.

Českou průmyslovou školu převzal v letech 1882–1883 stát a Jednota předala školskému výboru hlavního města Prahy i dvě řemeslnické pokračovací školy, které též v Praze provozovala. Spolek se poté zaměřil na poradenskou činnost, kterou poskytoval obchodním a průmyslovým komorám (např. porady o celním tarifu, živnostenském řádu, o nedělním klidu v novém živnostenském řádu).

Vyvrcholením činnosti spolku bylo pořádání Jubilejní výstavy v roce 1891. Její velký úspěch způsobil nový příliv členů do Jednoty. Vzrostla autorita spolku u státní správy. Na sklonku 19. století tak znovu mohl být oživen přednáškový i diskuzní život.

Budova bývalého kláštera sv. Havla v Praze I. Rytířská 31, v níž Jednota Průmyslová sídlila od svého založení.

Obr. z roku 1908.

In: MANSFELD, B. Sto let Jednoty... (Praha 1934), s. 313.

Nároží bývalého svatohavelského kláštera se Stavovským divadlem a ulicí Rytířskou v letech

1823–1859, autor

Vinc. Morstadt.

In: MANSFELD,

B. Sto let Jednoty...

(Praha 1934),

s. 103.

K dalšímu významnému počínu došlo v roce 1896. Jednota se spojila s Vývozním spolkem pro Čechy, Moravu a Slezsko a podepsala smlouvu s nakladatelem Ottou o vydávání časopisu pod názvem *Obzor národohospodářský*.

První světová válka (1914–1918) vedla k výraznému utlumení činnosti Jednoty, utrpěla i návštěvnost knihovny.

Z obavy před zrušením tak v roce 1917 navrhl správce spolkové knihovny ing. K. C. Neumann výboru spojení knihovny s jinými spolkovými knihovnami a vytvoření Ústřední technické knihovny v Praze.

Meziválečná éra a válečná léta.

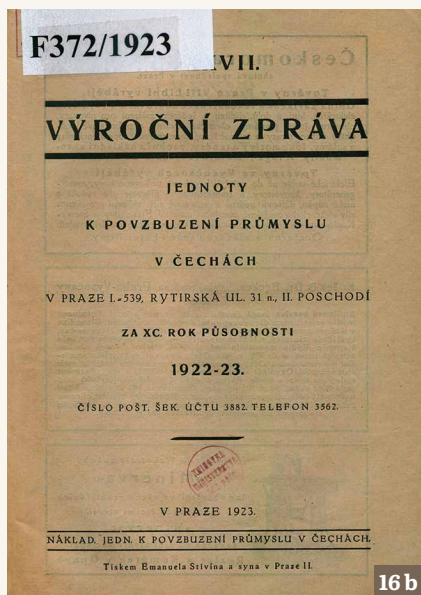
Jednota v letech 1918–1945

Po vzniku Československa v roce 1918 skončila závislost českého průmyslu na vídeňské státní správě a byl umožněn svobodný rozvoj, což znamenalo, že odpadl hlavní účel existence spolku. Počet členů klesal a význam Jednoty měl sestupnou tendenci.

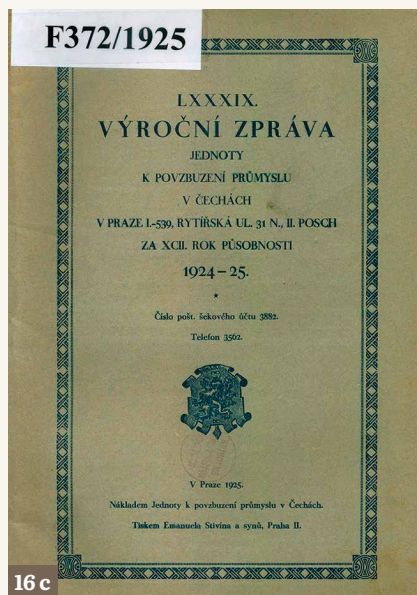

Výroční zpráva Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách v Praze za ... rok působnosti ... Průmyslová jednota. V Praze: Nákladem Jednoty, [1883–1941]. Knihovna VŠE, sign. F372/1920 (a další ročníky).

Dne 20. února 1920 byla podepsána smlouva mezi Jednotou pro povzbuzení průmyslu a Technickým muzeem v Praze. Knihovna Technického muzea byla deponována při knihovně Jednoty. Jednota měla knihovnu za smluvený plat spravovat, a případně zajistit v budoucnu spojení s vlastní knihovnou. Při Jednotě byl ustaven výbor pro zřízení Ústřední technické knihovny a čítárny v Praze za spoluúčasti Technického muzea, Spolku čs. inženýrů a Masarykovy akademie práce. Výbor pracoval v letech 1920–1926, ke spojení technických knihoven však nedošlo. Jednota proto nadále spravovala vlastní knihovnu i knihovnu Technického muzea.

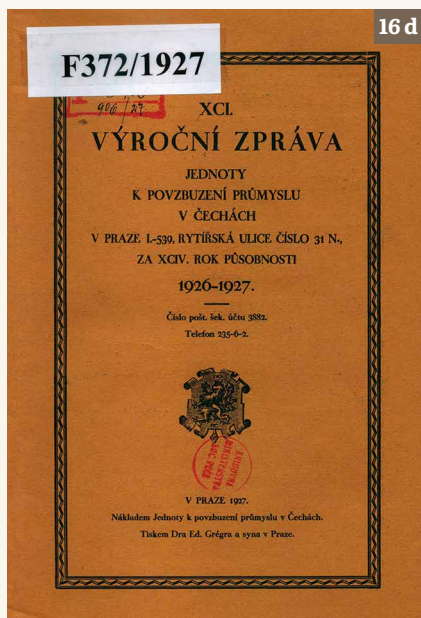

16 b

16 c

Obálky Výročních zpráv Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách

16 d

Hlavní činnosti Jednoty tvořily ve 20. letech 20. století správa knihovny a muzea, příprava oslav 100. výročí (1933), a vydávání edice Řemeslnická bibliotéka. V roce 1923 poskytla svůj sekretariát České národohospodářské společnosti v Praze, s níž spolupracovala.

Majitelem objektu Havelského kláštera, sídla Jednoty, byla Městská pražská spořitelna, jež chtěla budovu rekonstruovat. V roce 1924 v důsledku toho Jednota ztratila své spolkové místnosti. Přijala nabídku Oldřicha Ferdinanda

Kinského na nájem v jeho pražském paláci. Stěhování knihovny a ostatního spolkového majetku probíhalo prakticky až do roku 1938 a plně vytižilo činnost výboru spolku.

Spolek se zřekl ostatní vydavatelské činnosti a odprodal i spolkový časopis *Obzor národohospodářský* Pražské akciové tiskárně.

V předvečer druhé světové války, tedy v době ohrožení národních zájmů, význam spolku opět vzrostl. I přes zákaz schůzí Jednota v roce 1940 v tichosti obnovila svou činnost. Její knihovna díky nenápadnosti spolku unikla uzavření při ukončení činnosti velkých a znárodněných knihoven univerzitní a technické. Knihovna Jednoty je tak mohla neoficiálně zastoupit.

Politická a národnostní perzekuce okupantů v letech 1941–1942 stavěla menší osvětové spolky před nebezpečí likvidace a pokusy o záchranu svých majetků. Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách naopak úředně prokazovala svůj mnohonárodnostní charakter již od svého vzniku a čistě odborné zaměření. Ukončení činnosti a likvidace jí počátkem čtyřicátých let proto nehrozily.

Jednota se sloučila se spolkem Základ dr. Aloise Rašína, s Českou společností národohospodářskou a Národohospodářskou jednotou. Podařilo se jí zajistit majetek i výsledky činnosti zrušených organizací, vydání několika hodnotných českých odborných prací, a navíc i financování aktivit pro nejbližší období.

Nejcennější svazky spolkové knihovny a archivu do roku 1900 byly v roce 1944 uloženy jako depozita do Živnostenské banky, aby byly chráněny před požárem a zničením leteckými nálety.

Posledních pět let existence Jednoty

Dne 2. července 1945 oznámil předseda Jednoty ku povzbuzení průmyslu ministerstvu průmyslu obnovení činnosti spolku a nabídl spolupráci při poválečné obnově průmyslu. Podle schváleného programu hodlal spolek zřídit Hospodářské dokumentační středisko, které by sloužilo

potřebám obnovy průmyslu zničeného a poškozeného válkou. Akci však přerušila krize spolku, která nastala v důsledku odpadnutí mnoha členů z řad bývalých majitelů znárodněných průmyslových závodů. Navíc byla existence spolku považována ze strany státních úřadů za anachronismus.

Po únorových událostech (1948) byl osud spolku zpečetěn obdobně jako osud ostatních zájmových spolků mimo rámec vzniklé Národní fronty. Vedení Jednoty převzal Akční výbor.

Přes hrozbu zániku existence spolku se podařilo prosadit ponechání sbírek spolkové knihovny jako celek a předat ji veřejnému užívání obdobně jako archiv i pozůstatky exponátů, které dosud spolek vlastnil.

25. října 1950 byla uzavřena dohoda o přechodu Jednoty včetně majetku do Národního technického muzea. Členové byli vyzváni pokračovat v členství ve Spolku Národního technického muzea, který měl zaručenou existenci i po zestátnění muzea.

Národní technické muzeum tak paradoxně oplatilo službu Jednotě, která se ke konci první světové války ujala jeho knihovny. Existence jednoho z českých nejstarších osvětových spolků byla dovršena.

17

Znak Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách. In: Výroční zpráva Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách v Praze za ... rok působnosti ... Průmyslová jednota. V Praze: Nákladem Jednoty, [1883–1941]. Knihovna VŠE, sign. F372/1927 (a jinde).

Cíle a činnost Jednoty

Cíle spolku

Rozvoj

- zastupovat podnikatelské vrstvy obyvatelstva
- formulovat jejich požadavky
- vykonávat státní průmyslovou politiku

Konzultace

- poskytovat poradenství
- vyhotovovat posudky

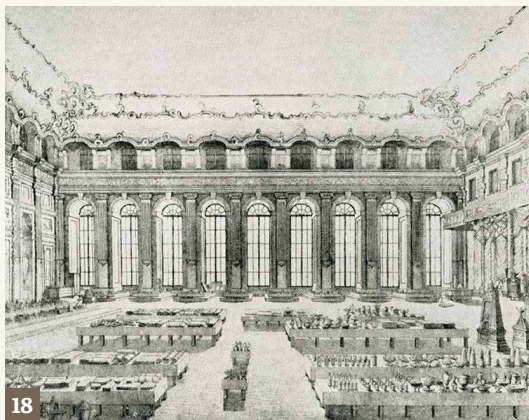
Vzdělávání

- zvyšovat průmyslovou odbornost
- vykonávat postupnou průmyslovou osvětu

Činnost spolku

Průmyslová jednota ...

- od roku 1836 organizovala průmyslové výstavy
 - vydávala odborné časopisy
 - Mitteilungen für Gewerbe und Handel (od roku 1834)
 - Časopis technologický
- Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách, k rozšíření užitečných vědomostí v řemeslech, umělostech, obchodu a hospodářstvím domácím (od r. 1837)

Výstava na Pražském hradě roku 1833:
Španělský sál. In: MANSFELD, B. Sto let Jednoty... (Praha 1934), s. 83.

- *Jahrbuch für Fabrikanten und Gewerbetreibende, Physiker, Chemiker, Techniker, Pharmaceuten, Oekonomen u.s.w.* (od roku 1838)
- *Encyclopädische Zeitschrift des Gewerbewesens* (od roku 1840)
- *Listy průmyslové* (od roku 1875)
- *Obzor národohospodářský* (od roku 1896)

Výstava na Pražském hradě roku 1833:
Německý sál. In: MANSFELD, B. *Sto let Jednoty...*
 (Praha 1934), s. 81.

– vydávala knihy

- V roce 1881 byl zřízen fond na vydávání učebnic pro průmyslové a živnostenské školy a založena edice *Bibliotéka řemeslnická*.

– provozovala veřejně přístupnou odbornou knihovnu

- V roce 1835 byla slavnostně otevřena první technická veřejná knihovna na našem území.

– podílela se na zakládání a provozování průmyslových škol

- Majitel zbraslavského cukrovaru Antonín Richter a kníže Oettingen-Wallerstein navrhli založit nedělní řemeslnickou školu v Praze. Kníže ji založil na vlastní náklady v roce 1835 na svém zbraslavském panství.
- Tento krok měl velký pozitivní ohlas. I jinde začaly vznikat další podobné školy (např. 1836 v Krásné Lípě).
- V roce 1837 byla v pražských místnostech Jednoty založena nedělní řemeslnická škola, později změněna na večerní školu průmyslovou.

- V roce 1857 byla nedělní řemeslnická škola reorganizována na první večerní a nedělní českou průmyslovou školu.
- Jednota provozovala školství až do roku 1882.

– **a založila muzeum**

- Vznik technického kabinetu v roce 1834 je prvopočátkem snah o založení Technického muzea.

Významná osobnost spolku: Alois Oliva (1865–1892)

Za předsednictví Aloise Olivy došlo k nejvýznamnějším počínům Jednoty. Alois Oliva byl český velkoobchodník, pražský komunální politik, zemský i říšský poslanec, mecenáš a zakladatel Olivovy nadace, která existuje dodnes.

V době, kdy předsedal Jednotě, se konsolidovalo české vyšší průmyslové školství a pokračovací živnostenské školství. Byl založen časopis *Listy průmyslové* (1875), vznikla edice *Řemeslnická bibliotéka* (1880). Veřejná knihovna Jednoty byla rozšířena ze 6 000 titulů na 8 000 a spolek úspěšně rozvíjel české průmyslové výstavnictví.

Na výroční valné hromadě dne 22. března 1892 byl Alois Oliva zvolen čestným členem Jednoty, kterou i nadále podporoval. Založil fond na doplňování veřejné odborné knihovny, sám do něj pravidelně přispíval a nakupoval nové knihy.

20

Alois Oliva (1822–1899), Jan Vilímek – *Humoristické listy* 1 (1886), digitalizovala AV ČR. Zdroj: Wikipedie.

Knihovna Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách

Brzy po založení Jednoty začala mezi členy sbírka darů na knihy. Slavnostní otevření knihovny pro veřejnost se konalo v neděli 2. srpna 1835. První knihovník, Jan Josef Partl, sestavil nejstarší katalog této knihovny. Zpočátku fond knihovny obsahoval především jazykově německou literaturu, česká byla tehdy ještě v počátcích.

Knihovna Jednoty Průmyslové byla v třicátých a čtyřicátých letech 19. století vedle univerzitní knihovny jedinou veřejnou knihovnou v Praze. Nacházela se v Rytířské ulici ve druhém patře bývalého Havelského kláštera, v němž spolek tehdy sídlil.

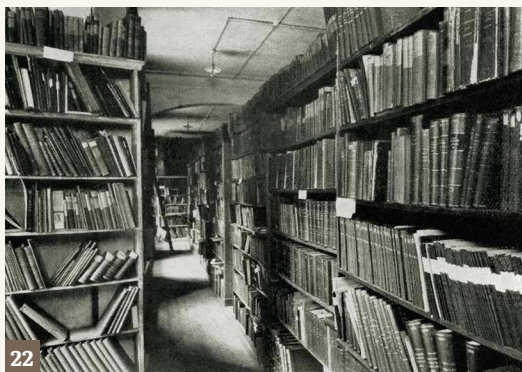
V roce 1843 zakoupila Jednota knihy z pozůstatosti Františka Antonína Gerstnera (1796–1840), rytíře a dopravního inženýra, ředitele stavby

Ukládací místnosti knihovny (depozitář).

In: MANSFELD, B. Sto let Jednoty ... (Praha 1934), s. 383.

Čítárna Jednoty průmyslové. In: MANSFELD, B. Sto let Jednoty ... (Praha 1934), s. 383.

Plánek knihovny.

In: MANSFELD, B. Sto let Jednoty... (Praha 1934), s. 378.

budějovicko-linecké dráhy a průkopníka stavby první železnice v Rusku.

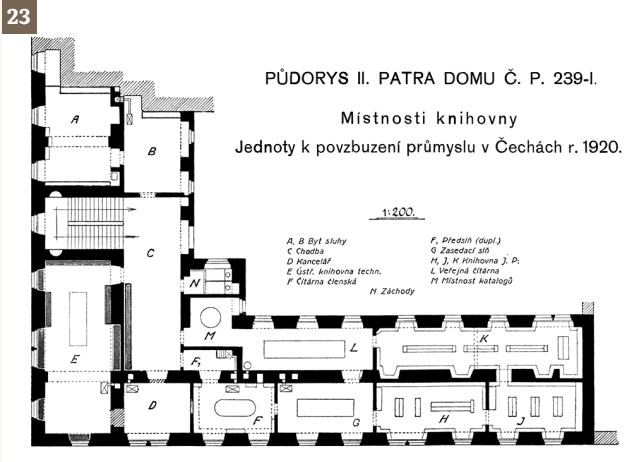
Knihovnu finančně podporovali jak jednotlivci, tak instituce, např. Česká spořitelna, Obchodní a průmyslová komora a dlouholetý vrchní ředitel a předseda Jednoty Alois Oliva. Od roku 1845 bylo možné si knihy půjčit také absenčně.

„Řád čítarenský pro čtenáře“

Ukázka¹ z knihovního řádu

1. V čítárně lze nahlédnouti do všech seznamů jsoucích po ruce.
2. Kdo si přeje knihu, nebo jiný předmět, napíše název jeho na lístek, který předá knihovníkovi; lístek opatří datem, svým jménem a charakterem.
3. Každý vrátí před svým odchodem vypůjčené předměty neporušeny úředníku. Kdo si přeje jich další použití, požádá o to lístkem, čímž má zajištěnu prioritu k jich použití, ovšem jen pro nejbližší den.
4. Za poškození knih se považuje ohýbání listů a obrazů, jich pokreslování inkoustem nebo tužkou; též každé znečištění nebo poškození jiného

¹ Zdroj: MANSFELD, Bedřich. Veřejná odborná knihovna Jednoty průmyslové. In: ID (ed.) et al. Sto let Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách: 1833–1933: sborník statí o vzniku, vývoji a působení Jednoty Průmyslové. V Praze: Nákladem vlastním, 1934, s. 283–298, zde s. 285n.

předmětu přičte se na vrub tomu, kdo jej naposledy používal, neupozornil-li na tuto skutečnost předem.

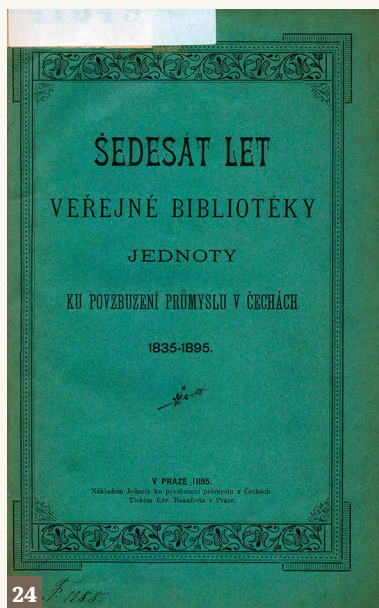
5. Komu bylo prokázáno, že svěřený předmět poškodil, deponuje cenu jeho do té doby, dokud nebyl nový předmět na jeho náklad opatřen.
6. Klobouky a hole, jakož i všechny při pobytu v čítárně zbytečné předměty odloží se v předsíni.
7. V čítárně dodržuje se největší ticho a vyvaruje se každému rušení jiných. Klidné řeči jsou dovoleny jen v předsíních.

Návštěvnost knihovny

V letech 1835–1907 bylo 1 238 863 čtenářům vydáno přes 2 000 000 knih. Zpočátku knihovnu využívalo velké množství čtenářů. Vysokou návštěvnost zejména před rokem 1848 je možné vysvětlit původním nedostatkem veřejných knihoven a účastí čtenářů knihovny na kurzech, které byly soustředěny v místnostech Jednoty průmyslové. Během druhé poloviny 19. století část čtenářů přešla do nově zřízené knihovny

Jan Lier (1852–1917),

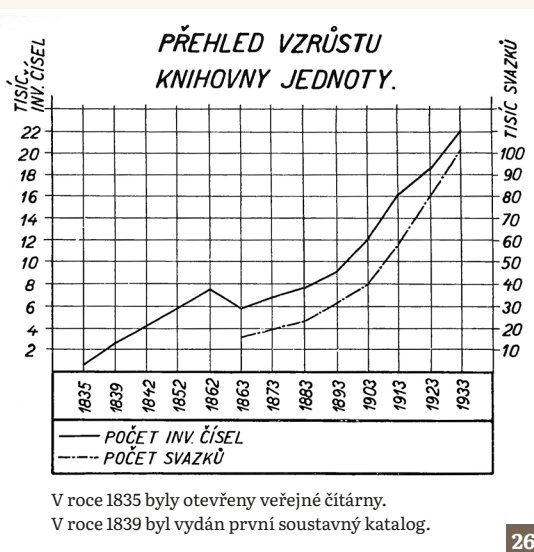
Jan Vilímek – *Humoristické listy* 44 (1883), digitalizovala AV ČR.

Šedesát let veřejné bibliotéky Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách: 1835–1895. V Praze: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách, 1895. Knihovna VŠE, sign. ZF106.

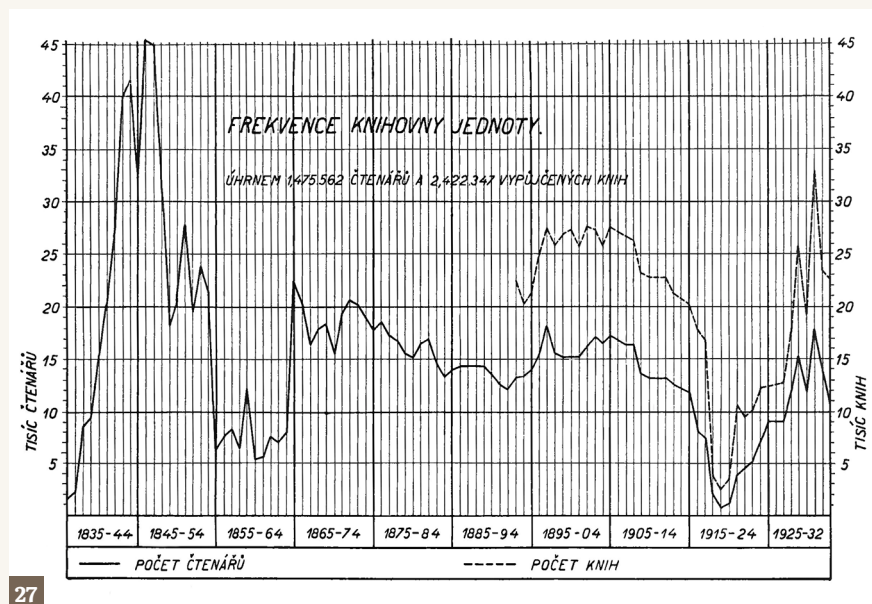

Umělecko-průmyslového muzea (1897), další část do nově vznikajících obecních a lidových knihoven. Čtenáři odcházeli rovněž do prostornějších studoven Veřejné a univerzitní knihovny v Klementinu a Ústřední knihovny hlavního města Prahy na Mariánském náměstí.

26

Graf nárůstu fondu knihovny. In: MANSFELD, B. *Sto let Jednoty...* (Praha 1934), s. 293.

27

Graf návštěvnosti knihovny. In: MANSFELD, B. *Sto let Jednoty...* (Praha 1934), s. 295.

Zdroje textů a vyobrazení

Literatura

- MANSFELD, Bedřich, ed. et al. *Sto let Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách: 1833–1933: sborník statí o vzniku, vývoji a působení Jednoty Průmyslové*. V Praze: Nákladem vlastním, 1934. Knihovna VŠE v Praze, signatura P2158.
- MANSFELD, Bedřich. *Veřejná odborná knihovna Jednoty průmyslové*. In: ID (ed.) et al. *Sto let Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách: 1833–1933: sborník statí o vzniku, vývoji a působení Jednoty Průmyslové*. V Praze: Nákladem vlastním, 1934, s. 283–298.
- Obzor národohospodářský: časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým: orgán Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a Vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko*. V Praze: J. Otto, 1896–1950. Knihovna VŠE, sign. ZF217.
- Šedesát let veřejné bibliotéky Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách: 1835–1895*. V Praze: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách, 1895. Knihovna VŠE, sign. ZF106.
- ŠPIRITOVÁ, Alexandra. *Jednota pro povzbuzení průmyslu v Čechách. Paginae historiae: sborník Státního ústředního archivu v Praze*. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, sv. 3, (1995), s. 9–23.
- Výroční zpráva Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách v Praze za ... rok působnosti ... Průmyslová jednota*. V Praze: Nákladem Jednoty, [1883–1941]. Knihovna VŠE, sign. F372/19xx.

Vyobrazení

1. Hrabě Josef Dietrichstein. In: MANSFELD, B. *Sto let jednoty ...* (Praha 1934), s. 25.
2. Karel Chotek z Chotkova (1783–1868) na litografii Josefa Kriehubera, 1834. Zdroj: Wikipedie.
3. Hugo kníže Salm-Reifferscheid, vrchní ředitel 1844–1847. In: MANSFELD, B. *Sto let jednoty ...* (Praha 1934), s. 181.
4. Bedřich kníže Oettingen-Wallerstein. In: MANSFELD, B. *Sto let jednoty ...* (Praha 1934), s. 117.
5. Začátky průmyslového školství v Čechách: Zbraslavská škola. In: MANSFELD, B. *Sto let Jednoty ...* (Praha 1934), s. 119.
6. Karel Havlíček Borovský (1821–1856). Jan Vilímek (České album: sbírka podobizen předních českých velikánů, mužů i žen práce, kteří život svůj zasvětili povznesení národa svého, Praha [před 1900]). Zdroj: Wikipedie.
7. Časopis technologický vydávaný Jednotou, redaktorem byl J. V. Presl. In: MANSFELD, B. *Sto let Jednoty ...* (Praha 1934), s. 109.
8. Listina člena Jednoty. In: MANSFELD, B. *Sto let Jednoty ...* (Praha 1934), s. 85.
9. Jan Evangelista Purkyně (1787–1869), portrét z roku 1856. Autor Rudolf Hoffmann. Zdroj: Wikipedie.

10. František Ladislav Rieger (1818–1903). In: MANSFELD, B. *Sto let Jednoty...* (Praha 1934), s. 243.
11. BULÍŘ, Karel, ed. *Průmyslová čítanka pro školu i dům. Šesté vydání nezměněné. V Praze: nákladem Jednoty průmyslové, 1893. 309 stran. Bibliotéka řemeslnická; svazek 2. – titulní strana a další ukázky. Knihovna VŠE, sign. P6378.*
12. *Průmyslová výstava na Střeleckém ostrově, r. 1872.* In: MANSFELD, B. *Sto let Jednoty...* (Praha 1934), s. 317.
13. *Obzor národohospodářský: časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým: orgán Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a Vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko. V Praze: J. Otto, 1896–1950. Knihovna VŠE, sign. ZF217.*
14. *Budova bývalého kláštera sv. Havla v Praze I. Rytířská 31, v níž Jednota Průmyslová sídlila od svého založení. Obr. z roku 1908.* In: MANSFELD, B. *Sto let Jednoty...* (Praha 1934), s. 313.
15. *Nároží bývalého svatohavelského kláštera se Stavovským divadlem a ulicí Rytířskou v letech 1823–1859, autor Vinc. Morstadt.* In: MANSFELD, B. *Sto let Jednoty...* (Praha 1934), s. 103.
16. *Výroční zpráva Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách v Praze za ... rok působnosti... Průmyslová jednota. V Praze: Nákladem Jednoty, [1883–1941]. Knihovna VŠE, sign. F372/1920 (a další ročníky).*
17. *Znak Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách.* In: *Výroční zpráva Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách v Praze za ... rok působnosti... Průmyslová jednota. V Praze: Nákladem Jednoty, [1883–1941]. Knihovna VŠE, sign. F372/1927 (a jiné).*
18. *Výstava na Pražském hradě roku 1833: Španělský sál.* In: MANSFELD, B. *Sto let Jednoty...* (Praha 1934), s. 83.
19. *Výstava na Pražském hradě roku 1833: Německý sál.* In: MANSFELD, B. *Sto let Jednoty...* (Praha 1934), s. 81.
20. Alois Oliva (1822–1899), Jan Vilímek – *Humoristické listy 1* (1886), digitized by Czech Academy of Sciences. Zdroj: Wikipedie.
21. *Čítárna Jednoty Průmyslové.* In: MANSFELD, B. *Sto let Jednoty...* (Praha 1934), s. 383.
22. *Ukládací místnosti knihovny (depozitář).* In: MANSFELD, B. *Sto let Jednoty...* (Praha 1934), s. 383.
23. *Plánek knihovny.* In: MANSFELD, B. *Sto let Jednoty...* (Praha 1934), s. 378.
24. *Šedesát let veřejné bibliotéky Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách: 1835–1895. V Praze: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách, 1895. Knihovna VŠE, sign. ZF106.*
25. Jan Lier (1852–1917), Czech writer. Jan Vilímek – *Humoristické listy 44* (1883), digitized by Czech Academy of Sciences. Zdroj: Wikipedie.
26. *Graf nárůstu fondu knihovny.* In: MANSFELD, B. *Sto let Jednoty...* (Praha 1934), s. 293.
27. *Graf s návštěvností knihovny.* In: MANSFELD, B. *Sto let Jednoty...* (Praha 1934), s. 295.

